

Galyna Zelenko

Narodowa Akademia Nauk Ukrainy

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7219-4703>

e-mail: zgalina@ukr.net

Natalia Kononenko

Narodowa Akademia Nauk Ukrainy

National Academy of Science of Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8397-2830>

e-mail: nkononenko@ukr.net

Wojna jako katalizator niwelowania kryzysu tożsamości w Ukrainie – pozytywna dynamika i przygotowanie do wyzwań

1. Wprowadzenie

Trwająca od dziewięciu lat rosyjska agresja militarna na Ukrainę znacząco zmienia obywateli tego kraju. Pełnowymiarowa inwazja ze strony Rosji w 2022 r. jedynie przyspieszy transformację ukraińskiego społeczeństwa. Przedmiotem niniejszego artykułu jest ocena ewolucji światopoglądu Ukraińców oraz perspektyw przezwyciężenia kryzysu tożsamości w obliczu tych wydarzeń.

W naukach politycznych wciąż brakuje opracowań dotyczących zmian tożsamości politycznej Ukraińców pod wpływem rosyjskiej agresji zbrojnej na pełną skalę, która rozpoczęła się 24 lutego 2022 r. Dlatego też, przygotowując niniejszy artykuł, autorzy wykorzystali dane z badań socjologicznych, studia i indywidualne publikacje oraz komentarze ekspertów, które w taki czy inny sposób odnoszą się do poruszonego tematu. Należy tu wspomnieć prace takich autorów jak: Tymofii Brik, José Casanova, Mikola Ryabchuk, Jevgen Holovakha, Svitlana Rostecska, Volodimir Kulik, Vakhtang Kebuladze, Olga Onuk i inni¹.

---

¹ Zob. T. Brik, *When Church Competition Matters? Intra-doctrinal Competition in Ukraine, 1992–2012*, "Sociology of Religion" 2019, vol. 80(1), p. 45–82; J. Casanova, *Ethno-Linguistic and Religious Pluralism and Democratic Construction in Ukraine*, [in:] *Post-Soviet Political Order: Conflict and State*

Ważnym aspektem związanym ze złożonym procesem kształtowania się tożsamości w okresie odzyskania niepodległości jest adaptacja Ukraińców do słabego i społecznie niezorientowanego państwa przejętego przez monopole finansowe i przemysłowe oraz oligarchię. Ukraiński socjolog Jewhen Holowacha wyróżnia sześć typów ukształtowanych „negatywnych postaw społecznych”: paternalizm, fatalizm, izolacjonizm, anomię, całkowity brak zaufania do społeczeństwa i instytucji państwowych oraz wysoki poziom cynizmu społecznego. Podkreśla przy tym, że wszystkie rodzaje negatywnej tożsamości społecznej nie przyczyniają się do kształtowania w społeczeństwie atmosfery dialogu lub inteligentnego dyskursu². Niedawne jądro naszej „negatywnej tożsamości” – anomia, nieufność i niezadowolenie – sprawiło, że większość Ukraińców ma rozdwojoną, wykluczającą się wizję przyszłości i teraźniejszości własnej i kraju. To właśnie ta ambiwalencja w prostej codzienności pozwalała człowiekowi jednocześnie być np. „zwolennikiem demokracji” i nie widzieć nic złego w silnym przywódcy, który potrafi poświęcić praktyki demokratyczne na rzecz stabilności i rozwoju społeczeństwa. Do niedawna taka niepewność wartości i światopoglądu Ukraińców po pierwsze nie stwarzała podstaw do kształtowania się nowej tożsamości politycznej (obywatelskiej), pozwalającej społeczeństwu zaakceptować głębokie procesy modernizacyjne w kraju, po drugie legitymizowała przez prawie 30 lat ustrój polityczny, w którym współlistniały z reguły nowe, fasadowe instytucje poradzieckie i stare „sowieckie”, mające realną władzę i opierające się na wpływowych elementach poradzieckiej infrastruktury społecznej.

Innym tropem dezintegracji w kontekście ewolucji archetypu ukraińskiego w czasach nowożytnych jest zachowanie idiomatycznego charakteru tożsamości narodowo-kulturowej, która obejmowała zarówno projekty narodotwórcze, jak i „małoruskie” projekty przyszłości.

Building, eds. B. R. Rubin, J. Snyder, London–New York 1998, p. 81–103; M. Рябчук, *Долання амбівалентності. Дихотомія української національної ідентичності – історичні причини та політичні наслідки*, Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України 2019, s. 5–17, URL: https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/dolannia_ambivalentnosti.pdf, inf. 10 III 2023; Є. Головаха, *Українське суспільство періоду незалежності: прогрес та регрес (на ґрунті даних соціологічного моніторингу)*, IV конгрес Асоціації соціологів. 2021, URL: https://www.youtube.com/watch?v=ie3NVtW0UYg&ab_channel=KarazinUniversity; inf. 10 III 2023; С. І. Ростецька, *Поняття та структура регіональної ідентичності в сучасному політичному процесі*, „Панорама політологічних студій: Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету” 2016, No 15; В. Кулик, *Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го, „Збруч” 07 I 2023*, URL: <https://zbruc.eu/node/114247>, inf. 10 III 2023; В. Кебуладзе, *Росія де-гуманізує світ*, „Ethos” 23 V 2022, URL: <https://www.ethos.org.ua/%EF%BF%BCvahtang-kebuladze-rosiya-degumanizuye-svit/>, inf. 10 III 2023; О. Onuch, *Why Ukrainians Are Rallying Around Democarcy*, “Journal of Democracy” 2022, vol. 33, nr 4, pp. 37–46, URL: <https://muse.jhu.edu/article/866640%C2%A0>, inf. 10 III 2023.

² Є. Головаха, *Українське суспільство періоду незалежності: прогрес та регрес (на ґрунті даних соціологічного моніторингу)*, IV конгрес Асоціації соціологів. 2021. URL: https://www.youtube.com/watch?v=ie3NVtW0UYg&ab_channel=KarazinUniversity, inf. 10 III 2023.

Autorzy niniejszego artykułu, analizując rozwój społeczeństwa ukraińskiego podczas wojny rosyjsko-ukraińskiej, postawili następujące hipotezy:

- wielka wojna (początek w lutym 2022 r.) naprawdę przyczyniła się do maksymalnej (mobilizacyjnej) konsolidacji ukraińskiego społeczeństwa; efektem zjednoczenia Ukraińców pod presją egzystencjalnego zagrożenia było ukształtowanie się wspólnego obrazu europejskiej i euroatlantyckiej przyszłości, wzrost szacunku do siebie i swojego kraju, co pozwala stawiać pytania o zakończenie procesu kształtowania się ukraińskiej tożsamości politycznej (obywatelskiej);
- jednocześnie, wraz z demonstracją pozytywnej dynamiki, procesy kształtowania się ukraińskiej tożsamości mają jeszcze pewien potencjał regresywny, co pozostawia ryzyko polaryzacji i zachowania naszej ambiwalencji tożsamościowej i w pewien sposób ograniczy postwarunki modernizacji wojennej Ukraińców;
- polaryzacja jest cechą stałą każdego ustroju demokratycznego; podstawowe zadanie Ukrainy, a przede wszystkim jej klasy politycznej i społeczeństwa obywatelskiego, to uniknięcie destrukcyjnej polaryzacji, która już teraz zagraża istnieniu samego państwa.

Zdając sobie sprawę, że zjawisko tożsamości jest niezwykle złożone i wielowymiarowe, w celu analizy problemu wyróżnimy wyznaczniki, za którymi kryły się najgłębsze podziały społeczno-polityczne, negatywnie wpływające na rozwój społeczno-polityczny państwa, a mianowicie: samoidentyfikację poprzez obywatelstwo, samoidentyfikację poprzez język, samoidentyfikację opartą na przesłankach religijnych, zagraniczną samoidentyfikację polityczną obywateli Ukrainy.

2. Samoidentyfikacja poprzez obywatelstwo

Samoidentyfikacja obywatelska i tożsamość regionalna łączą się z określonymi terytoriami, determinując szczególne formy praktyk życiowych, powiązania mentalne między ludnością a terytorium, które ucieleśniają obraz świata, obrazy symboliczne i naczelną wartość³. Czynniki regionalny w spektrum samoidentyfikacji Ukraińców zawsze był istotnym elementem. Doświadczenie historyczne i religia w zasadniczej mierze kształtowały różnice regionalne, ponieważ poszczególne regiony Ukrainy w odmiennym czasie stanowiły część Wspólnoty Narodów, Rumunii, Cesarstwa Rosyjskiego, Cesarstwa Austro-Węgierskiego, Czechosłowacji i Związku Radzieckiego. Różne doświadczenia historyczne spowodowały konfrontację odmiennych modeli pamięci historycznej, inne postrzeganie ukraińskiego ruchu wyzwolenczego i ideologii komunistycznej, odmienną samoidentyfikację językową i orientację religijną. Sprzeczności identyfikacyjne w dużej mierze determinowała polityka asymilacyjna w Związku Radzieckim, np. masowe przesiedlenia Rosjan i Białorusinów na wschodnią Ukrainę zdewastowaną

³ C. I. Ростецька, *Поняття та структура регіональної ідентичності в сучасному політичному процесі*, „Панорама політологічних студій: Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету” 2016, No 15, s. 152.

przez Hołodomor w latach 1932–1933, podobnie jak na Krymie w 1944 r., po deportacji Tatarów Krymskich itd.

Analizy, w odwołaniu się do badań z okresu pierwszych lat niepodległości Ukrainy, wykazały znaczne różnice między regionami w ocenach przeszłości historycznej, perspektyw rozwoju kraju, statusu języka rosyjskiego oraz wektora rozwoju polityki zagranicznej. Wydarzeniem, które znacząco zmieniło samoidentyfikację obywateli Ukrainy w okresie niepodległości, były Majdany w 2004 r. i latach 2013–2014. Pierwszy przypływ jedności narodowej odnotowano w okresie po pomarańczowej rewolucji – większość ludności zaczęła czuć dumę z bycia obywatelem Ukrainy. Znaczący wzrost wskaźnika nastąpił w 2005 r. (z 38% w 2004 r. do 53% w 2005 r.). Drugi wzrost odnotowano po Rewolucji Godności (z 48% w 2013 r. do 61% w 2014 r., w 2015 r. odsetek dumnych z ukraińskiego obywatelstwa wzrósł do 67%)⁴.

Aneksja Krymu przez Rosję w 2014 r. i konflikt zbrojny z agresorem w Donbasie spowodowały, że tożsamość narodowa – poczucie przynależności do państwa i narodu – przeważała nad regionalną. W 2015 r. większość ludności uważała się przede wszystkim za obywateli Ukrainy (57,5%), kolejne 23% identyfikuje się głównie z miastem lub wsią zamieszkania, a dla 6% z regionem zamieszkania. Od 2014 r. integracja społeczeństwa w oparciu o ogólnoukraińskie wartości wykazuje tendencję wzrostową. Obecnie mamy argumenty za zakończeniem ukraińskiego odrodzenia i sfinalizowaniem formowania się ukraińskiego narodu politycznego, zjednoczonego wspólnymi wartościami, celami i poglądami na przyszłość. Około 95% obywateli, w tym reprezentantów różnych wyznań, grup etnicznych (Tatarzy, Żydzi, Rosjanie, Bułgarzy, Grecy itp.) oraz językowych, łączy tożsamość ogólnoukraińska⁵. Rosyjska inwazja na pełną skalę była katalizatorem radykalnych zmian w samoidentyfikacji obywatelskiej i narodowej. Wysokie wskaźniki zostały odnotowane również w odniesieniu do podstawowej autoidentyfikacji osób właśnie jako obywateli Ukrainy. Tym samym prawie 80% respondentów określa się jako „obywatele Ukrainy”, 7,9% jako „mieszkańcy wsi, dzielnicy lub miasta, w którym mieszkają”, a 1,7% jako „mieszkańcy regionu, który zamieszkują” (grudzień 2022 r.)⁶.

Według stanu na październik 2022 r. 88% Ukraińców uważa, że za 10 lat Ukraina będzie dobrze prosperującym krajem w UE. Według sondaży międzynarodowego projektu *Mobilise* liczba zwolenników demokracji w tym państwie rośnie „niesamowicie” – w maju 2022 r. wynosiła 76%⁷. Za efekt dumy społeczeństwa i rządu, który walczył

⁴ Українське суспільство: моніторинг соціальних змін, Випуск 7 (21) / головні редактори В. М. Ворона, М. О. Шульга, Київ: Інститут соціології НАН України, 2020. с. 446, URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/mon2020.pdf>, inf. 10 III 2023.

⁵ В. Кулик, *Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го*, „Збруч” 07 I 2023, URL: <https://zbruc.eu/node/114247>, inf. 10 III 2023.

⁶ *Громадська думка в Україні після 10 місяців війни*. Фонд «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва. Жовтень 2022, URL: <https://i-soc.com.ua/ua/news/gromadska-dumka-v-ukraini-pislya-10-misyaciv-vijni>, inf. 10 III 2023.

⁷ Zob. O. Onuch, *Why Ukrainians Are Rallying Around Democracy*, „Journal of Democracy” 2022, vol. 33, nr 4, pp. 37–46, URL: <https://muse.jhu.edu/article/866640%C2%A0>, inf. 10 III 2023; Ukraine

o zwycięstwo w wojnie rosyjsko-ukraińskiej, można uznać wzrost zaufania Ukraińców do instytucji państwowych i społecznych. Socjologowie zauważają, że od sierpnia 2022 r. zwiększył się bilans zaufania Ukraińców do wszystkich organów państwowych i instytucji społecznych (poza partiami i sądami)⁸.

Jednocześnie należy podkreślić, że aktywna faza wojny rosyjsko-ukraińskiej stworzyła jedynie warunki do zmniejszenia sprzeczności w społeczeństwie i do jego przyspieszonej konsolidacji, ale nie zniosła całkowicie linii polaryzacji. Na przykład od połowy jesieni 2022 r. większość (56%) respondentów „bardzo” lub „raczej” interesuje się polityką, takiej postawy nie wykazuje 43% badanych. Trzeba zaznaczyć, że największe zainteresowanie tą sferą wykazują mieszkańcy regionów zachodnich i centralnych (60%), najniższe – południa (48%) i wschodu (47%). Po rozpoczęciu wojny rosyjsko-ukraińskiej na pełną skalę odsetek Ukraińców, którzy uważają demokrację za najbardziej pożądaną formę ustroju, wzrósł do 68%, a zwolenników autorytaryzmu spadł do 11,5%. W porównaniu z 2017 r. liczba osób opowiadających się za rządami demokratycznymi wzrosła we wszystkich regionach (np. na wschodzie – z 47 do 58%, na zachodzie – z 67 do 75,5%, ale nadal wskaźnik ten pozostaje najwyższy w regionie zachodnim – 75,5%, a najniższy w południowym – 58%). Prawie 90% obywateli uważa demokrację za „raczej dobry” lub „bardzo dobry” ustrój polityczny. Poparcie dla systemu, który przewiduje „silnego, niezależnego od parlamentu i wyborów lidera”, wynosi 68%. Jednak 61% respondentów uważa oba te systemy za dobre, najwyraźniej nie widząc między nimi sprzeczności, a 30% postrzega jako „raczej dobry” lub „bardzo dobry” system, gdy rządzi wojsko lub reżim wojskowy. Model europejski preferuje 70% respondentów, a tylko 0,5% – rosyjski (w 2017 r. wartości te wynosiły odpowiednio 58% i 4%). Odsetek zwolenników modelu europejskiego jest znacznie wyższy w regionach zachodnich i centralnych (odpowiednio 82,5 i 76,5%), podczas gdy na wschodzie stanowią oni 53% respondentów, a na południu – 45%. Na południu i wschodzie jest wielu obywateli, którzy nie lubią żadnego modelu – odpowiednio 33,5 i 34%⁹.

Taka różnorodność ukraińskiej tożsamości nie ma obecnie zabarwienia afektywne-go, co zbliża Ukraińców do europejskich praktyk społeczno-kulturowych, czyli do modelu blokującego przekształcanie się polaryzacji w formy toksyczne. Bernhard Waldenfels podkreślał, że przejawem cywilizacji jest umiejętność przyjmowania „obcego” nie jako obcego, lecz jako interesującego. Pomysłowy rozwój Ukraińców po wojnie rosyjsko-

---

Wartime National Surveys Posted by MOBILISE PROJECT on JUNE 1, 2022, URL: <https://mobiliseproject.com/2022/06/01/ukraine-wartime-national-surveys/>, inf. 10 III 2023.

⁸ Заява Священного Синоду Української Православної Церкви від 12 травня 2022 року, URL: <https://news.church.ua/2022/05/12/zayava-svyashhennogo-sinodu-ukrajinskoji-pravoslavnojji-cerkvi-vid-12-travnja-2022-roku/>, inf. 10 III 2023.

⁹ Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії (вересень–жовтень 2022р.), Разумков Центр, URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-ta-protseviv-shcho-vidbuvaiutsia-v-kraini-stavlennia-do-vstupu-do-yevropeisko-go-soiuzu-ta-nato-lystopad-gruden-2021r>, inf. 10 III 2023.

-ukraińskiej będzie bezpośrednio zależał od ich zdolności uniknięcia toksycznej formy polaryzacji i szybkiego przejścia ze społeczeństwa „zautomatyzowanych wrogów” do społeczeństwa „solidarnych konkurentów” (według ukraińskiego filozofa Wachtanga Kebuladze)¹⁰.

3. Samoidentyfikacja poprzez język

Tożsamość językowa to poczucie przynależności do określonej grupy językowej, środek samostanowienia i samoidentyfikacji, który kształtuje się w procesie socjalizacji jednostki. Język jest głównym składnikiem narodowej tożsamości kulturowej i definiującym wskaźnikiem tożsamości narodowej. W modelu idealnym zachodzi korespondencja między językiem a narodem oraz językiem a tożsamością narodową. Dziedzictwo Ukrainy z sowieckiej/imperialnej przeszłości nie odpowiadało jednak idealnemu obrazowi – mamy dwujęzyczne społeczeństwo, tradycję komunikowania się po rosyjsku w wielu regionach i spory o to, czy jeden, czy dwa języki powinny mieć status państwowy.

Przez wiele lat totalitarna władza bolszewików niszczyła tożsamość narodową i samoświadomość Ukraińców. Tłumienie tożsamości językowej było bowiem jednym z głównych zadań totalitarnego reżimu politycznego w okresie ZSRR, który za cel stawiał sobie kształtowanie masowego narodu – „narodu radzieckiego”, pozbawionego własnej tożsamości narodowej. Polityka rusyfikacji, asymilacji i niszczenia narodowej samoświadomości w końcu odniosła skutek – w Ukrainie ukształtowała się warstwa identyfikująca się nie z narodem, do którego należała, ale z ZSRR. Przesunięcia tektoniczne w identyfikacji językowej Ukraińców nastąpiły dopiero na początku agresji Rosji na ich państwo.

Większość badań pokazuje, że język ma wpływ na świadomość i zachowania polityczne. W swoim badaniu *Po drugiej stronie ekranu* ukraiński portal internetowy „Media Detector” w 2021 r. odnotował związek między czynnikiem języka ojczystego a skłonnością obywateli do dzielenia się narracjami rosyjskiej propagandy, na którą obywatele rosyjskojęzyczni byli bardziej narażeni. Na przykład, wybierając między dwiema definicjami Majdanu jako „powszechnego protestu na rzecz europejskiej drogi rozwoju” i „walki o władzę sił antyrosyjskich, nacjonalistycznych przy wsparciu zachodnich służb specjalnych”, większość ukraińskojęzycznych obywateli wybrała pierwszą definicję, a większość rosyjskojęzycznych – drugą¹¹.

Hipotezę o języku jako czynniku wpływającym na światopogląd i orientację polityczną obywateli potwierdzają także wyniki ogólnokrajowego badania przeprowadzonego przez Fundację Inicjatyw Demokratycznych wraz z pracownią socjologicz-

¹⁰ Кебуладзе В.: *Росія дегуманізує світ*. Травень 2022, URL: <https://www.ethos.org.ua/%EF%BF%BCVahtang-kebuladze-rosiya-degumanizuyue-svit/>, inf. 10 III 2023.

¹¹ *По той бік екрана: аналіз медіа-споживання та дезінформації в українському інформаційному середовищі* / Н. Лигачова та ін. Київ: Детектор медіа. 2021. 73 с, URL: https://detector.media/doc/images/news/archive/2021/188114/On_the_other_side_DM_final_UKR_WEB.pdf, inf. 10 III 2023.

ną Centrum Razumkova w przeddzień pełnoskalowej inwazji Rosji, czyli w grudniu 2021 r. Według wyników tych analiz rosyjskojęzyczni Ukraińcy częściej niż ukraińskojęzyczni uważali, że wojnę w Donbasie jako pierwsi rozpoczęli ukraińscy oligarchowie i rząd (38%), a konflikt wojskowy w tamtym rejonie jest wojną domową (36%). Obywatele rosyjskojęzyczni (63%), a także respondenci z regionów południowych (45%) i wschodnich (54%) skłonni byli postrzegać zakaz przedstawiania rosyjskich artystów i emisji filmów w mediach ukraińskich właśnie jako błąd i naruszenie praw publicznych, z kolei wśród ukraińskojęzycznych obywateli (30%) oraz respondentów z regionów zachodnich (18%) i centralnych (35%) opinia ta nie była popularna¹².

Po zmasowanym ataku Federacji Rosyjskiej stosunek społeczeństwa do języka ukraińskiego radykalnie się zmienił. Około 80% respondentów uważa, że język ukraiński powinien być głównym językiem we wszystkich sferach komunikacji. Prawie 70% Ukraińców zaczyna mówić po ukraińsku w szkole i w pracy, a 62% posługuje się mową ojczystą w domu. Prawie 60% obywateli uważa język rosyjski za „nieważny”. Jednocześnie tylko 3% osób, które identyfikują siebie jako Ukraińcy, deklaruje, że ukraiński jest tylko językiem ich komunikacji. Głównymi czynnikami samoidentyfikacji respondentów jako Ukraińców są narodowość rodziców (42%) oraz kraj zamieszkania (36%) (dane z grudnia 2022 r.)¹³.

Taka dynamika stosunku społeczeństwa do miejsca i roli języka ukraińskiego w kształtowaniu tożsamości narodowej stworzyła podstawy do ożywionej dyskusji, która obecnie toczy się aktywnie wśród naukowców i społeczeństwa obywatelskiego. Część uczestników tej dyskusji (nazwijmy ich zwolennikami teorii „nowoczesnego inkluzywnego narodu”¹⁴ czy „łagodnej ukrainizacji”) uważa, że Ukraińcy w istniejących warunkach z definicji przejdą na język ojczysty. Zaznaczając przy tym, że narodowość w Ukrainie nie jest już kategorią etniczną, w związku z czym nie należy spodziewać się ponownych żądań podniesienia rangi języka rosyjskiego. Inna część uczestników tej dyskusji (nazwijmy ich „tradycjonalistami”) twierdzi, że język ukraiński – jako podstawowy element kształtowania tożsamości narodowej – wciąż potrzebuje wsparcia i ochrony ze strony państwa, a język rosyjski (nie jako język mniejszości narodowej, ale jako narzędzie okupantów i język metropolii, wokół którego przez lata kształtowała się podwójna tożsamość) wymaga poważnych ograniczeń. Za przykład takiego ograniczenia języka agresora można uznać decyzję podjętą na początku 2023 r. przez Narodowy Uniwersytet Akademia Ki-

¹² *Медіаспоживання в Україні: зміна медіапотреб та програш російської пропаганди*. 2022. 15 лютого, URL: <https://dif.org.ua/article/mediaspозhivannya-v-ukraini-zmina-mediapotreb-ta-progrash-rosiyskoi-propagandi>, inf. 10 III 2023.

¹³ *Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії (вересень–жовтень 2022р.)*. Разумков Центр. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia-otsinka-gromadianamy-sytuatsii-ta-protseviv-shcho-vidbuvaiutsia-v-kraini-stavlennia-do-vstupu-do-yevropeiskogo-soiuzu-ta-nato-lystopad-gruden-2021r>, inf. 10 III 2023.

¹⁴ F. Fukuyama, *Why National Identity Matters*, “Journal of Democracy” October 2018, pp. 5–15, <https://www.journalofdemocracy.org/articles/why-national-identity-matters>, inf. 10 III 2023.

jowsko-Mohylańska o całkowitym zakazie używania tego języka na uczelni. Format dyskursu wokół takiej decyzji „mohylanów” świadczy o tym, że kwestia językowa pozostaje siłą napędową jedności narodowej Ukraińców, wymaga zatem najbardziej przemyślanej i wyważonej strategii politycznej oraz jasnego publicznego komunikowania się władz.

4. Samoidentyfikacja na podstawie religii

Religijne samostanowienie osoby (a także społeczeństwa) jest ważnym kanałem kształtowania się tożsamości jednostki i społeczeństwa. Analitycy Centrum Razumkova, opierając się na danych z własnych badań, podkreślają fakt, że społeczeństwo ukraińskie deklaruje dość wysoki poziom religijności. Na początku 2021 r. liczba obywateli określających się jako wierzący wynosiła 68%¹⁵. W Ukrainie według stanu na 1 stycznia 2020 r. 96% czynnych organizacji religijnych miało charakter chrześcijański. Wśród nich 53,7% należało do wyznania prawosławnego, a 14,3% do wyznania katolickiego¹⁶. Według wyników sondażu przeprowadzonego przez Centrum Razumkova na początku roku 2020 obywatele Ukrainy najczęściej określali się jako wierni Kościoła Prawosławnego Ukrainy (dalej: KPU) – 34%. Z kolei 13,8% identyfikowało siebie jako wierni Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego (Patriarchatu Moskiewskiego) (dalej: UKP [PM]); 8,2% – Ukraińskiego Kościoła Greckokatolickiego (dalej: UKGK); 0,7% – Kościoła protestanckiego i ewangelickiego; 0,4% – Kościoła rzymskokatolickiego; 0,6% wskazywało na przynależność do innych religii i wyznań¹⁷. Podane liczby pozwalają stwierdzić, że Ukraina jest krajem pluralistycznym religijnie i wielonarodowym. To właśnie pluralizm religijny stanowi specyficzną cechę ukraińskiego „odrodzenia religijnego” (początek lat osiemdziesiątych – nasze czasy), co podkreśla dobrze zorientowany w ukraińskim kontekście amerykański socjolog religii José Casanova¹⁸.

Jednocześnie pluralizm religijny współistnieje w ukraińskim społeczeństwie z wyraźnym wyznacznikiem narodo-religijnym. Ukraińcy bowiem uważają, że przejawem przynależności do ukraińskości jako narodu jest wyznawanie prawosławia (24%), przynależność do KPU (36%) lub UKGK (9,4%). Na początku 2021 r. 7,4% wychodziło z założenia, że można być Ukraińcem i przynależać do UKP (PM)¹⁹. Socjolog Tymo-

¹⁵ *Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення громадян України: тенденції 2000–2021 рр.* Київ : Центр Разумкова. 2021, s. 33–35, URL: <https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021>, inf. 10 III 2023.

¹⁶ В. Войналович, *Суспільно-політичний контекст динаміки етноконфесійних процесів в Україні // Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми*, Київ: ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021, с. 675–676, URL: <https://ipiend.gov.ua/publication/politychnyj-protses-u-nezalezhnij-ukraini-pidsumky-i-problemy/>, inf. 10 III 2023.

¹⁷ *Конфесійна та церковна належність громадян України*. Київ: Центр Разумкова. 2020. Січень, URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/konfesiina-ta-tserkovna-nalezhnist-gromadian-ukrainy-sichen-2020r.>, inf. 10 III 2023.

¹⁸ J. Casanova, *op. cit.*, pp. 81–103.

¹⁹ *Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення громадян України: тенденції 2000–2021 рр.* Київ : Центр Разумкова. 2021. С. 36, URL: <https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021>, inf. 10 III 2023.

fij Brik, badający procesy rywalizacji między jurysdykcjami Kościoła prawosławnego w Ukrainie w dobie „odrodzenia religijnego” i jego wpływu na kształtowanie się tożsamości narodowej, podkreśla istnienie wśród Ukraińców silniejszego związku pomiędzy samoidentyfikacją ukraińską a przynależnością do określonego kościoła w kontekście tożsamości, co wynika z zachowań religijnych²⁰.

Należy odnotować, że w kraju tym występują różne typy kultury religijnej i odpowiadający im poziom zachowań religijnych mieszkańców zachodnich terenów oraz wschodniej i południowej części państwa. Z jednej strony według danych do początku 2021 r. najwięcej prawosławnych mieszkało w Centrum (67%), nieco mniej na Południu (61%) i na Wschodzie (61%), podczas gdy na Zachodzie ich liczba wynosiła zaledwie 45%. Z drugiej strony duża część mieszkańców Zachodu określa się mianem grekokatolików (35%). Warto zauważyć, że rozszerzenie wojny rosyjsko-ukraińskiej do pełnej skali w lutym 2022 r. doprowadziło do pewnego podziału Ukrainy na strefy dominujących wpływów różnych Kościołów: w Galicji odczuwalna była przewaga UKGK; w Ukrainie Środkowej, Wschodniej i Południowej dominował Kościół prawosławny ze znaczną rolą sieci instytucjonalnej UKP (PM). Musimy zrozumieć, że regionalne osobliwości samoidentyfikacji religijnej Ukraińców pozostają istotnie skorelowane z regionalnymi różnicami w systemie wartości i modelach zachowań obywateli Ukrainy. Autorzy zmuszeni są stwierdzić, że oczywista regionalizacja religijna kraju przez długi czas hamowała potencjał integracyjny komponentu religijnego w procesach konsolidacji społecznej i stanowiła jeden z najbardziej problematycznych składników kryzysu tożsamości.

Kolejnym problemem mającym podłoże religijne w kształtowaniu się utrwalonego archetypu Ukraińców jest rywalizacja między wyznaniem prawosławnym w państwie. Co więcej, posługiwanie się różnymi narracjami narodowymi w komunikacji z wiernymi stało się jednym ze źródeł kształtowania się odpowiednio różnych tożsamości narodowo-politycznych w granicach jednego kraju, co nie może nie stwarzać przeszkód w kształtowaniu tożsamości ogólnoukraińskiej. Przypomnijmy, że przez wszystkie lata po odzyskaniu przez Ukraińców niepodległości UKP (PM) tradycyjnie odwoływał się w komunikacji z wiernymi do przedsowieckich narracji historycznych Imperium Rosyjskiego i posługiwał się bardziej nowoczesnymi ponadnarodowymi narracjami „doktryny rosyjskiego świata” Uwarowa (rosyjska prawosławna tradycja religijna, język rosyjski i rosyjskie tradycje historyczne), takimi jak „braterski charakter” prawosławnej Rosji, Ukrainy i Białorusi. Autorem „koncepcji jednolitej przestrzeni cywilizacyjnej” jest patriarcha Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego Cyryl. UKP (PM) nazywa trwającą od 2014 r. wojnę rosyjsko-ukraińską „bratobójczą” wojną domową. Pomimo potępienia przez część duchownych UKP (PM) rozpoczęcia 24 lutego 2022 r. nowego etapu konfliktu między Ukrainą a Federacją Rosyjską w maju 2022 r. synod UKP (PM) podjął decyzję, która świadczyła o zwycięstwie prorosyjskiego skrzydła w kierownictwie tego

²⁰ T. Brik, *When Church Competition Matters? Intra-doctrinal Competition in Ukraine, 1992–2012*, „Sociology of Religion” 2019, vol. 80(1), pp. 45–82.

Kościoła. Synod wystosował orędzie, w którym potępił agresję Federacji Rosyjskiej na Ukrainie, ale wojnę nazwał „konsekwencją błędnej polityki religijnej prezydenta Petra Poroszenki i destrukcyjnej ideologii tzw. Kościoła Prawosławnego Ukrainy”²¹. Hierarcha UKP (PM), metropolita iziumski i kupiański Jęlysej Iwanow 31 lipca 2022 r. „pobłogosławił” Witalija Ganczewa, który w imieniu Moskwy zarządzał zajęętą częścią obwodu charkowskiego. Z kolei 30 września inny hierarcha UKP (PM), metropolita ługański i ałczewski Pantelejmon (Poworozniuk), oklaskiwał Władimira Putina podczas ceremonii „przyłączenia” anektowanych terytoriów Ukrainy w Moskwie. Obaj duchowni zostali awansowani w hierarchii kościelnej przez zwierzchnika UKP (PM), metropolitę Onufrego. Ten ostatni w 2018 r. nadał Elizeuszowi godność metropolity, a w 2019 r. powierzył Pantelejmonowi zarządzanie diecezją ługańską. Wśród przedstawicieli UKP (PM) były nawet osoby naprowadzające ogień artyleryjski wroga – według stanu na początek grudnia 2022 r. wszczęto w tej sprawie 23 postępowania karne. O takim przebiegu wydarzeń pod koniec października poinformował szef Służby Bezpieczeństwa Ukrainy Wasyl Maluk. Jednak kierownictwo UKP (PM) nie wykazało działań, które dystansowałyby całą instytucję do poczynań jej członków. W rzeczywistości UKP (PM) nie był w stanie usunąć ze swoich szeregów wrogich agentów ani przekonać władzy czy społeczeństwa do swojego proukraińskiego stanowiska.

W konsekwencji takich działań UKP (PM) w czasie wojny rosyjsko-ukraińskiej prawie 52% Ukraińców (niezależnie od wieku, makroregionu zamieszkania, poziomu wykształcenia czy sytuacji materialnej) było przekonane, że działalność UKP (PM) stanowi raczej zagrożenie dla suwerenności kraju niż odwrotnie (październik 2022 r.)²². Ten poziom społecznego oburzenia działaniami UKP (PM) wystarczył władzom do podjęcia zdecydowanych działań przeciwko temu Kościołowi. Prezydent Ukrainy Wołodymyr Zełenski 1 grudnia 2022 r. podpisał dekret nakazujący rządowi przedstawienie Radzie Najwyższej Ukrainy do rozpatrzenia w ciągu dwóch miesięcy projektu ustawy o uniemożliwieniu organizacjom religijnym zrzeszonym w ośrodkach wpływu w Federacji Rosyjskiej do działania w Ukrainie, a Służbie Bezpieczeństwa państwa do zintensyfikowania starań wykrywających i przeciwdziałających dywersyjnej działalności rosyjskich służb specjalnych w środowisku religijnym Ukrainy. W okresie od grudnia 2022 do stycznia 2023 r. Służba Bezpieczeństwa Ukrainy nałożyła kilka sankcji na szereg działaczy Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego (patriarchatu moskiewskiego) i powiązanych z nim przedsiębiorców, Komisja Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego nie przedłużyła dzierżawy Ławry Kijowsko-Pieczerskiej dla UKP (MP), Trybunał Konstytucyjny Ukrainy potwierdził legalność swojego orzeczenia z 2018 r.

²¹ Заява Священного Синоду Української Православної Церкви від 12 травня 2022 року, URL: <https://news.church.ua/2022/05/12/zayava-svyashhennogo-sinodu-ukrajinskoji-pravoslavnoj-cerkvi-vid-12-travnya-2022-roku/>, inf. 10 III 2023.

²² Як трансформуються ставлення українців до декомунізації, УПЦ МП та націоналізму під час війни з Росією. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучкріва, жовтень, 2022, URL: <https://dif.org.ua/article/yak-transformuetsya-stavlennya-ukraintsiv-do-dekomunizatsii-upts-mp-ta-natsionalizmu-pid-chas-viyni-z-rosieyu>, inf. 10 III 2023.

o zmianie nazwy Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego (MP) na Rosyjski Kościół Prawosławny w Ukrainie. Państwowa Służba ds. Polityki Etnicznej i Wolności Wyznania deklaruje, że od ukraińskiej społeczności prawosławnej oczekuje „jedności”, i wyraża nadzieję, „że ta anomalia, gdy w kraju kultury prawosławnej jest więcej niż jeden Kościół, przestanie istnieć”²³. Dlatego też skala zagrożeń i wyzwań stojących przed krajem w związku z wojną rosyjsko-ukraińską oraz reakcja społeczeństwa i władz na nią pozwalają przyjąć za możliwe znaczne ograniczenie potencjału dezintegracyjnego prawosławnego krajobrazu i skuteczne przeciwdziałanie próbom wytworzenia rozmytej, podwójnej tożsamości narodowej Ukraińców.

5. Samoidentyfikacja na gruncie polityki zagranicznej

Od 1991 r. w sferze aspiracji politycznych obywatele Ukrainy byli podzieleni w stosunku do wyobrażeń na temat optymalnego pozycjonowania polityki zagranicznej państwa i jego orientacji w sferze stosunków międzynarodowych. Upadek ZSRR nie oznaczał zniknięcia tych sił i czynników, które ciążyły ku ideologii – w uproszczeniu – „słowiańskiej” czy raczej „ogólnorosyjskiej”²⁴, z kolei początek rozszerzenia NATO i UE na Europę Środkowo-Wschodnią w latach dziewięćdziesiątych stymulował rozprzestrzenianie idei i poglądów proeuropejskich wśród prozachodniej (w uproszczeniu) części obywateli Ukrainy. Sytuację komplikował fakt, że poszczególne kierunki polityki zagranicznej rozkładały się nierównomiernie w głównych makroregionach Ukrainy, co miało bezpośredni negatywny wpływ na integralność tożsamości obywatelskiej jako takiej²⁵.

Konfrontacja „wschodnich” i „zachodnich” wektorów kształtowania się tożsamości polityki zagranicznej Ukrainy osiągnęła swój punkt kulminacyjny w latach 2013–2014, podczas wydarzeń Euromajdanu i „gorącej” fazy rosyjsko-ukraińskiego konfliktu zbrojnego, która rozpoczęła się bezpośrednio po zwycięstwie wspomnianego ruchu. Badania socjologiczne wskazują, że pewne elementy oficjalnie zaprzeczanej orientacji prorosyjskiej utrzymywały się jednak w świadomości społecznej z wyraźnym podziałem regionalnym przez osiem lat wojny rosyjsko-ukraińskiej. Jak zauważyła Mariia Zolkina, do 2014 r. kierunki polityki zagranicznej zawsze były główną linią podziału ukraińskiego społeczeństwa. Od 2011 r. w państwie dominuje poparcie dla integracji europejskiej, a nie euroazjatyckiej (średnio 42% respondentów w dużych badaniach

²³ УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ № 820/2022 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 1 грудня 2022 року «Про окремі аспекти діяльності релігійних організацій в Україні і застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» від 01.12.2022, URL: <https://www.president.gov.ua/documents/8202022-45097>, inf. 10 III 2023.

²⁴ L. Suchanek, *Славянская идентичность – в истории и в наше время*, „Kultura Słowian. Rocznik Komisji Kultury Słowian PAU” 2017, t. XIII, s. 62.

²⁵ М. С. Кармазіна, *Політичні партії у процесі формування ринку громадянських ідентичностей / Політичні механізми формування громадянської ідентичності в сучасному українському суспільстві: колективна монографія*, Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України 2014, s. 83.

socjologicznych opowiadało się za członkostwem Ukrainy w UE, a 32% za przystąpieniem do Unii Euroazjatyckiej kierowanej przez Rosję)²⁶.

Tendencja ta nie była powszechna, lecz wyraźnie obciążona rozkładem regionalnym, gdyż zdecydowana większość respondentów z makroregionów zachodniego i środkowego opowiadała się za integracją z UE, podczas gdy przedstawiciele makroregionów południowego i wschodniego w większości opowiadali się za członkostwem w Unii Euroazjatyckiej. Wiosną 2014 r. opinia publiczna wyraźnie zareagowała na nową rzeczywistość stosunków ukraińsko-rosyjskich, co znalazło odzwierciedlenie w gwałtownym spadku poparcia dla idei ścisłej integracji politycznej i gospodarczej z Federacją Rosyjską. W szczególności gwałtownie obniżył się o 15% udział zwolenników Unii Euroazjatyckiej (z prawie 36% w grudniu 2013 r. do nieco ponad 21% w maju 2014 r.)²⁷. Idea integracji z Federacją Rosyjską straciła większość swoich dotychczasowych zwolenników i od 2019 r. ustabilizowała się na poziomie 13%. Spadek ten nie doprowadził do automatycznego wzrostu poparcia dla członkostwa w UE na tyle, by można było twierdzić, że istnieje w tej sprawie konsensus narodowy. Społeczne rozczarowanie perspektywą „euroazjatycką”, która przybrała formę ewentualnego członkostwa w Unii Euroazjatyckiej, przekształciło się w powszechne rozczarowanie samym wyborem między wektorem „europejskim” a „eurazjatyckim” w ogóle, co można powiązać z postrzeganiem braku pożądanego rezultatu stowarzyszenia z UE po 2014 r., a także z negatywnym stosunkiem do militarynych i politycznych działań Federacji Rosyjskiej w stosunku do Ukrainy w tym okresie.

W rezultacie ogólnie wzrosła liczba respondentów, którzy preferowali alternatywne warianty zagranicznej tożsamości politycznej lub odmawiali uznania optymalności którejkolwiek z nich. Udział tych kategorii badanych ogółem wzrósł z 28% w 2014 r. do maksymalnie ok. 38% w 2018 r. Należy podkreślić, że wbrew opiniom rozpowszechnionym w środkach masowego przekazu można stwierdzić brak jednej wizji polityki zagranicznej Ukrainy na przyszłość, która zjednoczyłaby przeważającą większość respondentów.

Tym samym brak konsensusu w tej dziedzinie otworzył drogę do nowych form zjawisk kryzysowych w zakresie określania tożsamości polityki zagranicznej państwa ukraińskiego. Na przykład, jak wskazują wyniki dwóch badań socjologicznych przeprowadzonych przez Centrum Razumkova odpowiednio w 2007 i 2016 r., od 2015 r. stosunki z krajami członkowskimi UE były priorytetem dla ponad połowy (51%) respondentów, podczas gdy Federacja Rosyjska pojawiła się jako główny partner Ukrainy z punktu widzenia 11% badanych, inne państwa dla 6%, inne kraje WNP (z wyjątkiem Federacji Rosyjskiej) także dla 6%, a USA dla 3%. W 2007 r. względna większość

²⁶ M. Zolkina, *The shift and trends in Ukrainians' self-perception and foreign priorities at the time of Russia-Ukraine conflict*, [in:] *Ukraine and Its Regions: Societal Trends and Policy Implications*, eds. R. Niznikau, A. Moshes (FIIA Report No. 62), p. 21, URL: https://www.fiaa.fi/wp-content/uploads/2020/03/report62_ukraine-and-its-regions.pdf, inf. 10 III 2023.

²⁷ *Ibidem*.

(41%) ankietowanych preferowała stosunki z Federacją Rosyjską, 31% z krajami UE, 7% z WNP, a 1% z USA²⁸.

Regionalne zróżnicowanie perspektyw w sprawie tożsamości polityki zagranicznej Ukrainy utrzymuje swoje znaczenie nawet w ciągu ostatnich ośmiu lat, co stawia pod znakiem zapytania stabilność ideologicznej konsolidacji obywateli tego kraju wokół postulatu wyłącznego priorytetu relacji z UE i USA jako strategicznych partnerów Ukrainy. Wraz z początkiem wojny Federacji Rosyjskiej na pełną skalę prorosyjska orientacja dotycząca zagranicznej tożsamości politycznej państwa ukraińskiego została w oczywisty sposób zmarginalizowana. Jednoznaczne „zwycięstwo” orientacji na struktury europejskie i transatlantyckie miało miejsce nawet w tych regionach Ukrainy, które tradycyjnie uważano za prorosyjskie – obwody charkowski, chersoński, odeski. Obecnie ponad 75% respondentów deklaruje poparcie decyzji (po zwycięstwie Ukrainy i deokupacji jej terytorium) o całkowitym zerwaniu wszelkich stosunków z Federacją Rosyjską aż do zupełnego zakazu wjazdu Rosjan na Ukrainę²⁹. Znacząco wzrosła też liczba osób opowiadających się za przystąpieniem do UE – 56% ogółu respondentów (czyli 78% uczestników referendum) – wobec odpowiednio 26 i 18%. Być może największe zmiany zaszły w świadomości Ukraińców w kwestii NATO. Obecnie za członkostwem w organizacji opowiada się 48% ogółu badanych (czyli 70% uczestników referendum) wobec odpowiednio – 33 i 24,5%³⁰.

6. Podsumowanie

Podsumowując, zauważamy, że najnowsze dane z badań socjologicznych pozwalają stwierdzić, że Ukraina przeszła etap obywatelskiej (politycznej) samoidentyfikacji. Pełnowymiarowa inwazja Federacji Rosyjskiej na terytorium sąsiedniego kraju 24 lutego 2022 r. znacznie przyspieszyła procesy kształtowania się narodu politycznego i wyraźnie zniwelowała sam kryzys tożsamości, zmuszając obywateli do odmiennej oceny roli Rosji jako obcego punktu odniesienia dla polityki. Ogromna liczba rosyjskojęzycznych Ukraińców z poczucia niechęci do posiadania czegokolwiek wspólnego z agresorem świadomie przeszła na język ukraiński, co w przyszłości znacząco osłabi dyskusję wokół problemów językowych i wyznaniowych.

²⁸ *Всеукраїнське опитування громадської думки «Омнібус»*. КМІС. 21–23 жовтня Ukrainian Identity: Changes, Trends, Regional Aspects: Informational and Analytical Materials following the Result of the First Stage of the Razumkov Centre's Project «Identity of Ukrainian Citizens: Changes, Challenges and National Unity Prospects», p. 13, URL: https://razumkov.org.ua/uploads/journal/eng/NSD161-162_2016_eng.pdf, inf. 10 III 2023.

²⁹ *День Незалежності України (серпень 2022р.)*. Разумков Центр, URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/den-nezalezhnosti-ukrainy-serpen-2022p>, inf. 10 III 2023.

³⁰ *Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії (вересень–жовтень 2022р.)*. Разумков Центр, URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-ta-protsesiv-shcho-vidbuvaiutsia-v-kraini-stavlennia-do-vstupu-do-yevropeiskogo-soiuzu-ta-nato-lystopad-gruden-2021r>, inf. 10 III 2023.

Co więcej, obecnie kształtuje się wyraźna ukraińska tożsamość polityczna z uwzględnieniem Ukraińców z regionów wschodnich i południowych – tych, których tradycyjnie uważano za prorosyjskich i rosyjskojęzycznych. Wszakże mieszkańcy centralnej, zachodniej i północnej Ukrainy – terytoriów o mniejszej liczbie przedsiębiorstw przemysłowych niż na wschodzie czy południu, gdzie etnicznych Rosjan było znacznie mniej, a polityka rusyfikacji prowadzona w czasach ZSRR wydawała się mniej intensywna i efektywna – w przeważającej większości identyfikowali się z ukraińskością. Warto zauważyć, że w trakcie trwającej wielkoskalowej wojny rosyjsko-ukraińskiej to właśnie mieszkańcy wschodu i południa najbardziej cierpią z powodu rosyjskich bombardowań, ich życie i domostwa są niszczone, a oni tracą środki do egzystencji. W rzeczywistości na tych ludzi stawiła Rosja, naiwnie licząc na ich wsparcie w tym konflikcie zbrojnym.

Konkludując, należy zaznaczyć, że narodowo-kulturowa dychotomia ukraińskości nadal istnieje. W tej sytuacji poszukiwanie optymalnego zestawu narzędzi i polityki przewycięzania dualizmu narodowo-kulturowego Ukraińców poprzez wybór modelu jednonarodowego lub wielonarodowego, unikając jednocześnie toksycznej polaryzacji społeczeństwa wynikającej z przedstawionych wyżej czynników, powinno stać się centralnym zagadnieniem w dyskusji w kręgach społecznych, naukowych i wśród rządzących. Należy postawić tezę, że po doświadczeniach wojennych raczej nie ma przesłanek do pełnego powrotu do tradycyjnych przejawów kryzysu tożsamości, charakterystycznych dla Ukrainy przed inwazją rosyjską. Jednocześnie istnieje duże prawdopodobieństwo pojawienia się nowych podziałów społeczno-politycznych związanych z licznymi stratami ludzkimi, migracjami, masowym zubożeniem itp. Należy mieć świadomość wystąpienia syndromu pourazowego, który jest nieunikniony w społeczeństwie, które przeżyło wojnę. Byłoby bardzo zgubnym dla Ukrainy w warunkach trwającej wojny lub po jej zakończeniu ponownie pogrążyć się w konfliktach tożsamościowych (językowych, religijnych, etnicznych itp.), na których bazują różne, przede wszystkim prorosyjskie siły polityczne. Mogłoby to bowiem doprowadzić do nowych podziałów mocno traumatyzowanego społeczeństwa ukraińskiego albo wskrzesić stare.

Streszczenie: Pełnowymiarowa wojna rosyjsko-ukraińska skonsolidowała społeczeństwo ukraińskie. Wybór absolutnej większości na rzecz przyszłości europejskiej i euroatlantyckiej pozwala stwierdzić, że Ukraińcy zakończyli formowanie się narodu politycznego. Jednocześnie konflikt stworzył obywatelom zaatakowanego państwa podstawy do przewycięzania istniejących rozłamów w sferze społeczno-kulturalnej, ale nie zlikwidował ich całkowicie. Głównym zadaniem władz, naukowców i społeczeństwa obywatelskiego w tych warunkach jest skoncentrowanie się na opracowaniu i realizacji takiej polityki, która pomoże uniknąć pogłębiania się istniejących podziałów aż do toksycznej polaryzacji i uniemożliwi Ukraińcom ostateczne przewycięzanie dychotomii w kwestiach tożsamości narodowej i kulturowej.

Słowa kluczowe: kryzys tożsamości, dwoistość tożsamości, tożsamości negatywne, polaryzacja, polaryzacja toksyczna.

War as a catalyst for leveling the identity crisis in Ukraine: positive dynamics and preparation of challenges

Abstract: The full-scale Russian-Ukrainian war consolidated Ukrainian society. The choice of the absolute majority in favor of the European and Euro-Atlantic future allows us to conclude that the Ukrainians have completed the formation of a political nation. At the same time, the war created grounds for the Ukrainians to overcome the existing rifts in the socio-cultural sphere, but did not remove them completely. The main task of the authorities, scientists and civil society in these conditions is to concentrate on the development and implementation of such policies that will help to avoid the deepening of existing rifts to the extent of toxic polarization and prevent Ukrainians from finally overcoming the dichotomy in the issue of national and cultural identity.

Keywords: political identity, crisis of identity, duality of identity, negative identities, polarization, toxic polarization

Bibliografia

- Brik T., *When Church Competition Matters? Intra-doctrinal Competition in Ukraine, 1992–2012*, "Sociology of Religion" 2019, vol. 80(1), pp. 45–82.
- Casanova J., *Ethno-Linguistic and Religious Pluralism and Democratic Construction in Ukraine*, [in:] *Post-Soviet Political Order: Conflict and State Building*, eds. B. R. Rubin, J. Snyder, London–New York 1998, pp. 81–103.
- Den' Nezalezhnosti Ukrainy (*serpen' 2022p.*). Razumkov Tsentr, URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/den-nezalezhnosti-ukrainy-serpen-2022p>
- Dovira do derzhavy: yak zberehty natsional'nu yednist' zarady peremohy. Fond «Demokratychni initsiatyvy» imeni Il'ka Kucheriva. Kyiv. 15 veresnya 2022, URL: <https://dif.org.ua/article/dovira-doderzhavi-yak-zberegti-natsionalnu-ednist-zaradi-peremogi>
- Fukuyama F., *Why National Identity Matters. October 2018*, „Journal of Democracy”, pp. 5–15, <https://www.journalofdemocracy.org/articles/why-national-identity-matters>
- Holovakha Ye., *Ukrayins'ke suspilerioderiodu nezalezhnosti: prohres ta rehres (na grunti danykh sotsiolo-hichnoho monitorynhu)*. IV konhres Asotsiatsiyi sotsiolo-hiv. 2021, URL: https://www.youtube.com/watch?v=ie3nVtW0UYg&ab_channel=KarazinUniversity.
- Hromads'ka dumka v Ukraini pislya 10 misyatsiv viyny. Fond «Demokratychni initsiatyvy im. Il'ka Kucheriva. Zhovten' 2022, URL: <https://i-soc.com.ua/ua/news/gromadska-dumka-v-ukraini-pislya-10-misyaciv-vijni>
- Inozemtsev V., *Torgovlya illyuziyami: chto ne tak s evraziyskoy integratsiyey*, URL: <http://mirperemen.net/2019/02/torgovlya-illyuziyami-chto-ne-tak-s-evraziyskoj-integraciyey/>
- Karmazina M. S., *Politychni partiyi u protsesi formuvannya rynku hromadyans'kykh identychnostey*, [v:] *Politychni mekhanizmy formuvannya hromadyans'koyi identychnosti v suchasnomu ukrayins'komu suspil'stvi: kolektyvna monohrafiya*, Kyiv 2014, c. 83.
- Kazanova Kh., *Po toy bik sekulyaryzatsiyi: relihiyna ta sekulyarna dynamika nashoyi hlobal'noyi doby*, *Pereklad z anhliys'koyi O. Panycha*. Kyiv, Dukh i litera. 2017.
- Kebuladze V., *Rosiya dehumanizuye svit*. Traven' 2022, URL: <https://www.ethos.org.ua/%Ef%BF%B Cvahtang-kebuladze-rosiya-degumanizuye-svit/>

- Konfesiyna ta tserkovna nalezhnist' hromadyan Ukrainy*, Kyiv: Tsentr Razumkova. 2020. Sichen', URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/konfesiina-ta-tserkovna-nalezhnist-gromadian-ukrainy-sichen-2020r>
- Kulyk V., *Mova ta identychnist' v Ukraini na kinets' 2022-ho*, „Zbruch” 07.01.2023, URL: <https://zbruch.eu/node/114247>
- Mediaspohyvannya v Ukraini: zmina mediapotreb ta prohrash rosiys'koyi propahandy*. 2022. 15 lyutoho, URL: <https://dif.org.ua/article/mediaspohyvannya-v-ukraini-zmina-mediapotreb-ta-progrash-rosiyskoi-propagandi>
- Onuch O., *Why Ukrainians Are Rallying Around Democracy*, „Journal of Democracy” 2022, vol. 33, nr 4, pp. 37–46, URL: <https://muse.jhu.edu/article/866640%C2%A0>
- Osnovni zasady ta shlyakhy formuvannya spil'noyi identychnosti hromadyan Ukrainy*. Kyiv: Tsentr Razumkova. 2017, c. 74–89, URL: https://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2017_04_12_ident/2017-Identi-3.pdf
- Osoblyvosti relihijnoho i tserkovno-relihiynoho samovyznachennya hromadyan Ukrainy: tendentsiyi 2000–2021 rr.* Kyiv: Tsentr Razumkova. 2021, c. 36, URL: <https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021>
- Otsinka hromadyanamy sytuatsiyi ta protsesiv, shcho vidbuvayut'sya v krayini. Stavlennya do vstupu do Yevropeys'koho soyuzu ta NATO (lystopad–hruden' 2021r.)*. 28 zhovtnya 2022, URL: <https://goo.su/QtHLrx>
- Otsinka hromadyanamy sytuatsiyi v krayini, dovira do sotsial'nykh institutiv, polityko-ideolohichni oriyentatsiyi hromadyan Ukrainy v umovakh rosiys'koyi ahresiyi (veresen'–zhovten' 2022r.)*. Razumkov Tsentr, URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-ta-protsesiv-shcho-vidbuvaiutsia-v-kraini-stavlennia-do-vstupu-do-yevropeiskogo-soiuzu-ta-nato-lystopad-gruden-2021r>
- Po toy bik ekrana: analiz media-spohyvannya ta dezinformatsiyi v ukrajins'komu informatsynomu sere-dovyschi*, red. N. Lyhachova ta in. Kyiv: Detektor media. 2021. 73 s, URL: https://detector.media/doc/images/news/archive/2021/188114/On_the_other_side_DM_final_UKR_WEB.pdf
- Rostets'ka S. I., *Ponyattya ta struktura rehional'noyi identychnosti v suchasnomu politychnomu protsesi*, „Panorama Politolohichnykh Studiy: Naukovyy Visnyk Rivnens'koho Derzhavnogo Humanitarnoho Universytetu” 2016, No 15.
- Ryabchuk M., *Dolannya ambivalentnosti. Dykhotomiya ukrajins'koyi natsional'noyi identychnosti – istorychni prychny ta politychni naslidky*. Kyiv : IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. 2019, c. 5–17, URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/dolannya_ambivalentnosti.pdf
- Sotsiolohichne opytuvannya 2022 roku*, URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1157&page=1>
- Suchanek L., *Славянская идентичность – в истории и в наше время*, „Kultura Słowian. Rocznik Komisji Kultury Słowian PAU” 2017, t. XIII.
- UKAZ PREZYDENTA UKRAJINY No 820/2022 Pro rishennya Rady natsional'noyi bezpeky i oborony Ukrainy vid 1 hrudnya 2022 roku «Pro okremi aspekty diyal'nosti relihiynykh orhanizatsiy v Ukraini i zastosuvannya personal'nykh spetsial'nykh ekonomichnykh ta inshykh obmezhuval'nykh zakhodiv (sanktsiy)» vid 01.12.2022, URL: <https://www.president.gov.ua/documents/8202022-45097>

- Ukraine Wartime National Surveys Posted by MOBILISE PROJECT on JUNE 1, 2022, URL: <https://mobiliseproject.com/2022/06/01/ukraine-wartime-national-surveys/>
- Ukrayina maybutn'oho: dev'yat' insaytiv*. Gradus. Kyiv. Serpen' 2021, URL: https://gradus.app/documents/88/GradusResearch_FutureUkraine_20082021.pdf
- Ukrayins'ke suspil'stvo: monitorynh sotsial'nykh zmin*. Vypusk 7(21), hol. red. V. M. Vorona, M. O. Shul'ha. Kyiv: Instytut sotsiologii NAN Ukrainy, 2020, s. 446, URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/mon2020.pdf>
- Voynalovych V., *Suspil'no-politychnyy kontekst dynamiky etnokonfesiynykh protsesiv v Ukraini*, [v:] *Politychnyy protses u nezalezhniy Ukraini: pidsumky i problemy*, Kyiv: IPIEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrain, 2021, c. 675–676, URL: <https://ipiend.gov.ua/publication/politychnyj-protses-u-nezalezhnij-ukraini-pidsumky-i-problemy/>
- Vseukrayins'ke opytuvannya hromads'koyi dumky «Omnibus». KMIS. 21–23 zhovtnya*, Ukrainian Identity: Changes, Trends, Regional Aspects: Informational and Analytical Materials following the Result of the First Stage of the Razumkov Centre's Project «Identity of Ukrainian Citizens: Changes, Challenges and National Unity Prospects», p. 13, URL: https://razumkov.org.ua/uploads/journal/eng/NSD161-162_2016_eng.pdf
- Yak transformuyet'sya stavlennya ukrajintsiv do dekomunizatsiyi, UPTs MP ta natsionalizmu pid chas viyny z Rosiyeyu*. Fond «Demokratychni initsyatyvy» im. Il'ka Kuchkryva, zhovten', 2022, URL: <https://dif.org.ua/article/yak-transformuetsya-stavlennya-ukrajintsiv-do-dekomunizatsii-upts-mp-ta-natsionalizmu-pid-chas-viyni-z-rosieyu>
- Zayava Svyashchennoho Synodu Ukrayins'koyi Pravoslavnoyi Tserkvy vid 12 travnya 2022 roku*, URL: <https://news.church.ua/2022/05/12/zayava-svyashchennogo-sinodu-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-12-travnya-2022-roku/>
- Zolkina M., *The shift and trends in Ukrainians' self-perception and foreign priorities at the time of Russia-Ukraine conflict*, [in:] *Ukraine and Its Regions: Societal Trends and Policy Implications*, eds. R. Niznikau, A. Moshes (FIIA Report No 62), p. 21, URL: https://www.fiaa.fi/wp-content/uploads/2020/03/report62_ukraine-and-its-regions.pdf